

Likimo režis karcerio duryse

Muziejininkė Greta Ščeliokaitė

Yra istorijų, kurios apgula dulkėmis ir susilieja su aplinka. Dažniausiai tos istorijos yra apie žmones, kurie gyveno savo gyvenimus, džiaugėsi jais, tikėjo ateitimi. Šį pasakojimą norėtusi pradėti nuo to, kad Kauno IX forto muziejuje dirba puikus restauratorius Martynas, pro kurio akis nepraslydo vieno iš karcerių durys. Atliekant darbus, durų vidinėje pusėje išryškėjo užrašai. Vardai, pavardės, metai leido pasitikėti objekto autentiškumu. Gauta informacija surašyta, o tada, visiškai netikėtai, atsiliepė asmuo teigiantis: „Gali būti, kad žinau žmogų, kurio pavardė įrėžta ant karcerio durų.“ Taip muziejaus darbuotojai susipažino su Šarūnu Sutkaičiu.

Į muziejų atvykęs Šarūnas Sutkaitis atsinešė visą pluoštą nuotraukų ir dokumentų. Poroje fotografijų nugarėlių matėsi jo tėvo Kazimiero Sutkaičio ranka rašyti žodžiai. Smalsu buvo palyginti raštą – ar ant karcerio durų esanti Sutkaičio pavardė gali būti užrašyta to paties žmogaus? Pats Šarūnas noriai pasidalino pasakojimu apie savo tėvą, kurio, deja, taip ir neteko jam pažinti.

Tarp Šarūno Sutkaičio atsineštų dokumentų buvo ir 1951 m. teismo nutarties nuorašas, kuriuo: „NUTARĖ: SUTKAITĮ Kazį s. Alekso, gim. 1916 mt. pripažinti mirusiu – nežinia, kur esančiu nuo nutarties išsiteisėjimo dienos.“ Paskutinė žinoma buvimo vieta – Kauno IX fortas. Kas buvo žmogus, kurio pavardė liko įrėžta karcerio duryse, o likimas nutrūko 1944 m. pavasarį vietoje, kuri tuo metu kėlė visų aplinkinių siaubą?

Kazimieras (Kazys) Sutkaitis gimė 1916 m. rugsėjo 15 d. Kauno apskrityje, Rumšiškių valsčiuje, Milžinų kaime. Pirmosios Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu priklausė lietuvių tautinio jaunimo sąjungai „Jaunoji Lietuva“ ir aktyviai įsitraukė į jos veiklą. Jaunalietuviai buvo jaunimo organizacija, kurios nariai užsiėmė tautiškumo stiprinimu bei kita pilietine veikla. Viena tokių veiklų – tuo metu pagreitį įgavusios radijo laidos. Jaunalietuviai nuo 1935 m. vedė jaunimo valandėles valstybiniame radiofone. Tuo metu populiarėjo radijo teatras. Šarūno Sutkaičio atnešose fotografijose atsispindi šis užsiėmimas. Jaunalietuviai pasidabinę kostiumais, jauni, besišypsantys. Vos už kelerių metų, kai darytos šios fotografijos, 1940 m. prasidėjusi sovietinė okupacija užkirto kelius tolimesnei organizacijos veiklai.

1937 m. Kazimieras Sutkaitis pašauktas į kariuomenę, tarnybą pradėjo 1938 m. gegužę. Netrukus tapo karo policijos mokiniu. Jis gyveno tuo pačiu, kuo ir kiti to laiko jaunuoliai – tarnavo, pramogavo, džiaugėsi gyvenimu. Muziejaus svečias, pakėlęs vieną fotografiją, juokavo, kad nuotraukoje užfiksuotas tėvas kažką prisidirbęs buvo, kaip neretai jaunuoliai mėgsta, o bausmytė tokia – budėti su šautuvu. Ir išties, fotografijose jauni veidai, Nepriklausomos Lietuvos kariuomenės uniformos piešia nerūpestingų dienų vaizdinį.

Likus mažiau nei dviem mėnesiams iki Lietuvos okupacijos, 1940 m. balandžio 29 d. Kazimieras Sutkaitis buvo paleistas į atsargą. Vėliau, prasidėjus nacistinei okupacijai, jis turėjo surinkinėti duokles. Vyko karas, o karo pramonė – ne tik sprogmenys ir kulkos. Užgrobti kraštai turėjo išmaitinti kariuomenes, todėl vietiniai gyventojai privalėjo išauginti tą maistą. Visgi Kazys nesiėmė šio darbo stropiai, greičiausiai vis uždėdamas varnelę tam, kam šios labiau reikėjo. Kitaip tariant, kažką vis *primaklindavo* tėvynainių naudai. Šiandien jau niekas nesužinos, kaip tai galėjo prasprūsti rudmarškiniams pro akis.

Net jei Kazimiero Sutkaičio miklumai renkanti duokles nebuvo nacistinės Vokietijos pastebėtas, 1943 m. pabaigoje Sutkaitis smalsumo vedamas nuėjo pas kaimyną Ivanauską paklausti sovietinių partizanų susirinkimo ir iš ten nebegrižo. Ūkio šeimininkas buvo nušautas, o likusi grupelė suimta ir patupdyta į Mickevičiaus gatvėje stovintį Kauno sunkiųjų darbų kalėjimą. Ketvirtadieniais priešio kalėjimo nusidriekdavo artimųjų eilės, nes tai buvo vienintelė lankymo diena. Tiesa, šią dieną turbūt labiau vertėtų įvardinti galimybės perduoti davinį nuteistiesiems diena. Šia proga naudojosi ir Sutkaičio žmona. Ji keldavosi viduryje nakties tam, kad iš Rumšiškių spėtų pėsčia nueiti į Kauną, kur kalėjo jos vyras. Taip ji galėjo ne tik perduoti Kaziui maisto, bet ir su juo bendrauti, įsiūdama į marškinių apykaklę raštelį. Atsakydamas vyras raštelį paslėpdavo marškiniuose, kuriuos perduodavo jai išskalbti. Deja, nacistinės Vokietijos okupacijos metais Mickevičiaus gatvėje kalinio niekas ilgai nesirengė laikyti, tad Sutkaitis buvo išvartytas į VI fortą, o iš ten kelias toliau driekėsi į IX fortą. Apie perkėlimą iš vieno forto į kitą sužinojusi Sutkaičių sūnaus Šarūno krikšto mama Naujalienė bandė papirkti prižiūrėtojus auksiniu laikrodžiu, kad paleistų Kazį, tačiau šie pasitaikė neperkalbami.

Kazimierui Sutkaičiui patekus į IX fortą, visi ryšiai su juo nutrūko. Liudininku apie Kazimiero likimą liko vyras iš gretimo kaimo. Šis vyras buvo pagautas už vagiliavimą ir spekuliaciją, nes vogdavo iš žmonių karves, jas išmėsinėdavo ir parduodavo turguje. Okupacinės valdžios tokie darbai nesužavėjo. Visgi nacių pareigūnams pavyko pasinaudoti juo ir *įtaisyti* į IX fortą kaip kalėjimo prižiūrėtoją, kur šis ir elgėsi pagal savo moralės supratimą. Todėl žuvus Kazimierui pasiėmė jo pasą ir pasisavino nužudytojo pavardę. Po daugelio metų Šarūnui Sutkaičiui domintis asmeniu, pavogusiu jo tėvo pavardę, *kagėbistai* atsakė, kad ieškoti neverta ir jis jau atsiėmęs už savo darbus. Lai lieka tai šiokiui tokiu moralu apie karmą.

Muziejaus darbuotojus labai nustebino svečio atsineštų fotografijų ir dokumentų gausa. Paklaustas, kaip pavyko viską išsaugoti, Šarūnas šyptelėjo, kad jeigu kas

butų radę, būtų tekę pas baltąsias meškas kraustyti. Juk bet koks „buržuazinės Lietuvos“ palikimas galėjo būti sovietų vertinamas labai nepalankiai. Tačiau giliai paslėptas tarpukario fotografijas pavyko išsaugoti. Ilgai saugota ir uniforma, bet vėliau, laikais, kai nieko niekur nebuvo įmanoma gauti, uniforma patapo vestuviniu kostiumu. Tiesa, grįžtant prie baltųjų meškų, verta pastebėti, kad ne tik nacistinis režimas buvo negailestingas Sutkaičių šeimai, bet ir sovietai – rengėsi ištremti Šarūną Sutkaitį su mama į Sibirą. Laimė, jiems pavyko išsigelbėti.

Kazimiero Sutkaičio istorija mums primena, kad okupacinis režimas užmeta sunkų jungą ne tik kareiviams, bet ir paprastiesiems vietiniams gyventojams. Kaip spauda sutrypia taikių žmonių likimus. Kauno IX forte galvas paguldė ištisos šeimos: žydų – kauniečių ir atvežtų iš užsienio, vietinių gyventojų lietuvių, lenkų ir daug kitų. Žmonių, kurie kaip įmanydami priešinosi režimui, nesirinko įsiteikti tam, kas atrodė neteisinga, smerktina ir nepateisinama. Ši istorija – viena iš daugelio, kuriose taškas buvo padėtas per anksti.

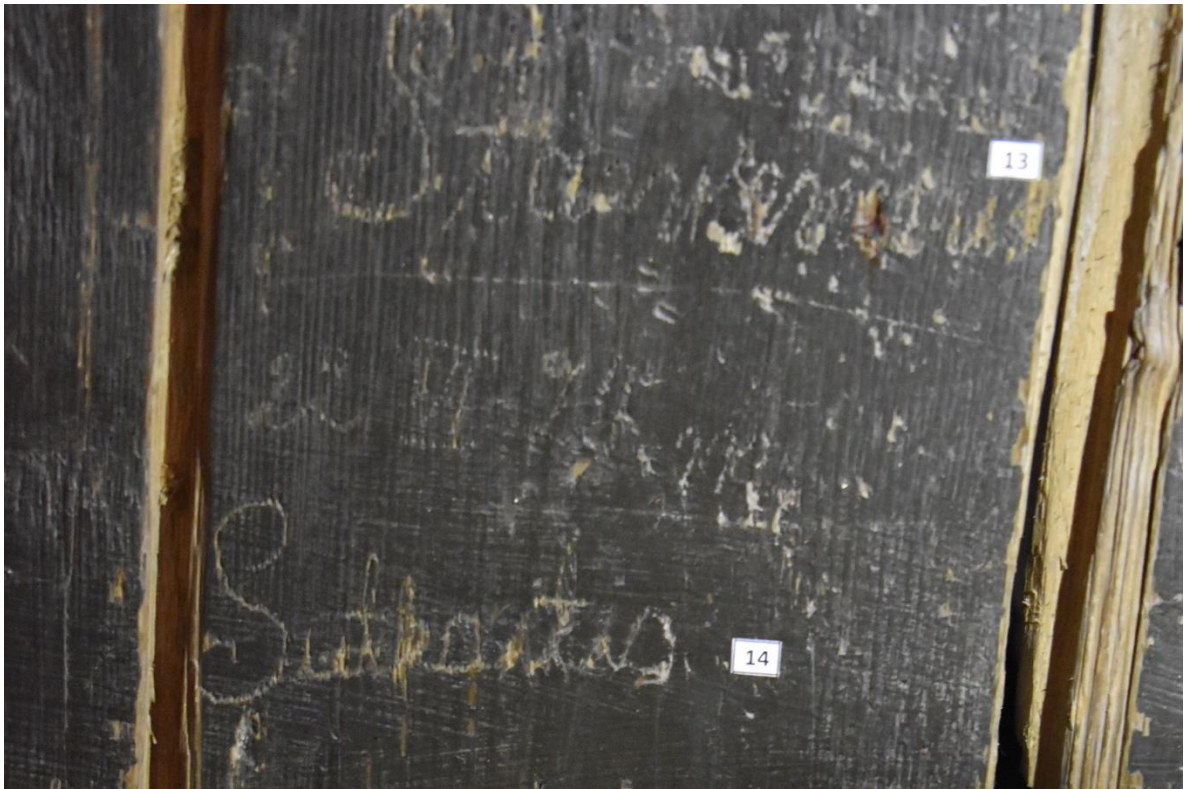
Valstybės radiofonas, Kaunas, 1935–1936 m. Jaunlietuviai pasipuošę kostiumais rengdavo radijo spektaklius. Šarūno Sutkaičio asmeninis archyvas

Kazimieras Sutkaitis pozuoja vilkėdamas Nepriklausomos Lietuvos karinę uniformą, Kaunas, apie 1938 m. Šarūno Sutkaičio asmeninis archyvas

Kazimieras Sutkaitis su draugu vilki jaunatietuvių uniformas, K. Sutkaitis ryši tautiniais raštais margintą kaklaraištį, Kaunas, XX a. 4 deš. vid. Šarūno Sutkaičio asmeninis archyvas

IX forto karcerio duryse išraižyta Sutkaičio pavardė © KDFM / Rasa Pranskevičiūtė

Šarūnas Sutkaitis lankosi Kauno IX forto muziejuje © KDFM / Rasa Pranskevičiūtė

Šarūnas Sutkaitis lankosi Kauno IX forto muziejuje © KDFM / Rasa Pranskevičiūtė

Šarūnas Sutkaitis lankosi Kauno IX forto muziejuje © KDFM / Rasa Pranskevičiūtė